

Warszawa, 14 maja 2022

Dr hab. Justyna Miecznikowska
Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski
Katedra Systemów Politycznych

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Marleny Piotrowskiej

pt. „Ścieżki karier członkiń CDU i CSU prowadzące do stanowisk politycznych na poziomie federalnym w Niemczech w latach 1991-2018”

napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Mirosława Dymarskiego

Na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 4 marca 2022 roku, która wyznaczyła mnie na recenzenta w przewodzie doktorskim mgr Marleny Piotrowskiej, przedstawię recenzję rozprawy ww. Kandydatki napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Mirosława Dymarskiego.

Zgodnie z ustawą z dnia 18 marca 2011 roku o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 2011, nr 84, poz. 455) rozprawa doktorska powinna stanowić: 1) oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz 2) wykazywać ogólną wiedzę Kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz 3) umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Kandydata.

I. Ocena wyboru tematu

Uzasadnienie wyboru tematu przez mgr Marlenę Piotrowską zostało obudowane warstwą teoretyczną oraz szerokim odwołaniem do źródeł zarówno w polskiej jak i obcojęzycznej literaturze przedmiotu. Temat jest bardzo aktualny i ważny, ponieważ równość płci jest jedną z kluczowych wartości w państwach demokratycznych, ale pomimo włączenia do wielu instrumentów oraz polityk, nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistej partycypacji kobiet we władzy. Ważne jest zatem, aby prowadzić badania nad aktywnością kobiet w polityce oraz badać ich drogę dochodzenia do stanowisk politycznych. Wybór do

analizy ścieżek kariery członkiń Unii Chrześcijańsko- Demokratycznej (CDU) i Unii Chrześcijańsko-Społecznej w Bawarii (CSU) jest w pełni zrozumiała, ponieważ z chadecją kojarzone są największe sukcesy kobiet w niemieckiej polityce (Angela Merkel jest pierwszą kobietą, która w 2000 roku została wybrana na przewodniczącą CDU, a 2005 roku objęła urząd kanclerza RFN i sprawowała go przez kolejnych 16 lat.)

Ramy czasowe przyjęte przez Doktorantkę, to jest lata 1991-2018, należy uznać za wystarczające do sformułowania wniosków niezbędnych do realizacji przyjętego zadania badawczego i weryfikacji postawionych hipotez. Doktorantka właściwie uzasadniła cezury czasowe oraz prawidłowo wyjaśniła zawężenie obszaru badawczego do karier politycznych członkiń CDU (37) i CSU (8), pełniących kluczowe funkcje oraz stanowiska w niemieckich partiach chadeckich/ w rządzie federalnym RFN/ w Bundestagu. Spójna i logiczna jest także przedstawiona argumentacja uzasadniająca rezygnację w rozprawie z analizy odrębnego problemu badawczego tj. ścieżek kariery członkiń Bundesratu jak i karier polityczek CDU/CSU na szczeblu poszczególnych krajów związkowych (np. w rządach i parlamentach krajowych).

II. Ocena konstrukcji pracy

Praca liczy wraz z bibliografią oraz załącznikami 278 stron, w tym aż 56 stron zajmuje bibliografia. Rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii, aneksu i wykazu skrótów oraz streszczenia w języku polskim oraz w języku angielskim. W ujęciu statystycznym układ rozdziałów pracy jest zróżnicowany, chociaż nie występują rażące dysproporcje: pierwszy rozdział liczy - 38 stron, drugi – 52 strony, trzeci - 34, czwarty – 46.

Konstrukcja nie jest jednak mocną stroną pracy, obecne są pewne błędy. Doktorantka podzieliła rozważania na cztery rozdziały. Te jednak nie są zbudowane w sposób symetryczny. O ile rozdział pierwszy i drugi, a nawet czwarty składają się z licznych podrozdziałów (a nawet podpodrozdziałów, z których niektóre liczą mniej niż stronę tekstu), o tyle rozdział trzeci (najkrótszy) zbudowany jest tylko z pięciu podrozdziałów. Nie jest zasadne nadmierne mnożenie podrozdziałów, jeśli ich objętość nie przekracza pół strony maszynopisu – jak np. 1.3. *Cele badawcze* oraz 1.5 *Pytania badawcze* (powyższe metodologiczne założenia rozprawy mogłyby znaleźć się w ramach jednego podrozdziału). Również budowa podrozdziału 1.9. *Istotne terminy* (złożonego z trzech części 1.9.1. *Kariera*, 1.9.2 *Czołowe polityczki* oraz 1.9.3 *Partie chadeckie CDU/CSU*) budzi moje wątpliwości. Samo wyjaśnienie terminu „partie chadeckie CDU/CSU” na s. 55 rozprawy jest bardzo lakoniczne, brakuje odwołania do genezy,

programu (do kwestii aksjologicznych) oraz pozycji tych ugrupowań na scenie gabinetowej i parlamentarnej RFN. Powyższe kwestie zostają dopiero omówione w podrozdziale 4.3. *CDU i CSU: konkurencyjna współpraca* – a zatem w ostatnim rozdziale pracy (na stronach 152-159). Doktorantka wyjaśnia pojęcie *partii* zarówno w rozdziale I na s. 33 jak i w podrozdziale 4.2. *Partie chadeckie jako ludowe*, w którym ponownie definiuje partię polityczną przez pryzmat realizowanych funkcji w systemie demokratycznym. Podobne dublowanie treści jest w przypadku wyjaśnienia pojęcia *kariery* w trzech miejscach w rozprawie – we wstępie (s. 7), w I rozdziale (s. 51-53) oraz w II rozdziale (podrozdział 2.1. s. 57-59). To niepotrzebne powtórzenia, oznaczające *de facto* powracanie do tych samych wcześniej przeanalizowanych wątków. Nadmierne rozdrobnienie struktury występuje także rozdziale II pt. *Ścieżki kariery*, w którym w ramach podrozdziału 2.4. *Konfesja* występuje tylko jeden podrozdział 2.4.1. *Pharrhaus*. Niezrozumiałe jest w tym przypadku zarówno zastosowanie w tytule nazwy niemieckiej zamiast tłumaczenia (*Plebania ewangelicka*) jak i wyodrębnienie jednego zaledwie podpodrozdziału w tej części rozprawy (to błąd strukturalny, ale również mam wątpliwości merytoryczne co do wyodrębnienia jedynie tego wątku, a pominięcie wpływu społeczności wiernych kupionych wokół parafii kościoła katolickiego, wspólnoty, ruchu oazowego itp.).

Zalecana jest konsekwencja i spójność w konstrukcji rozdziałów, która dowodziłaby panowania Autorki nad całością publikacji. Wydaje się, że adekwatne byłoby stosowanie wprowadzenia do rozdziałów, które ściśle związane z analizowaną problematyką, uzasadniałyby szczegółowe zagadnienia podejmowane w poszczególnych rozdziałach. Tę samą rolę porządkującą powinny pełnić podsumowania kończące działy. Tymczasem wprowadzenie zawiera tylko rozdział IV, a podsumowania w postaci wniosków końcowych zawierają jedynie rozdziały III i IV (w obu przypadkach konkluzje dot. omawianej problematyki omawianej tworzą odrębne podrozdziały).

Ze spadającego na mnie obowiązku recenzentki ww. dysertacji muszę zwrócić uwagę na to, co Doktorantka powinna uwzględnić w dalszej pracy naukowej i publikacyjnej. Rekomendowane jest unikanie publicystycznego nazewnictwa rozdziałów (np. „*Ossis*” i *Wessis w drodze na szczyt*) oraz hasłowych a nie problemowych nazw podrozdziałów np. 3.1. *Po II wojnie światowej* 2.4. *Pfarrhaus*, 4.8. *Inne formy wsparcia* czy też 4.9. *Mentorzy*.

Nie jest w moim odczuciu konieczny zabieg rozdzielania *Zakończenia* na poszczególne podrozdziały. *Zakończenie* analogicznie do *Wstępu* powinno tworzyć zwartą zamkniętą całość.

Powyższe wskazówki są ważne z uwagi na konieczność dokonania korekty w sytuacji przygotowania tekstu do publikacji.

III. Ocena metod badawczych i zawartości merytorycznej

Praca ma charakter deskrypcyjno-empiryczny. Język rozprawy jest zrozumiały i komunikatywny. Doktorantka przedstawiając zagadnienia w zdecydowanej większości posługuje się językiem naukowym (raczej unikając publicystyki), wykorzystuje w tym celu przyjętą terminologię i ustalenia merytoryczne. Rozprawa doktorska mgr Marleny Piotrowskiej stanowi oryginalne rozwiązanie ważnego i aktualnego problemu naukowego. Potwierdza również umiejętności Doktorantki do samodzielnego projektowania i prowadzenia badań naukowych.

Pracę otwiera 9-stronnicowy wstęp, w którym Autorka uzasadnia wybór tematyki oraz aktualność podjętej problematyki, wskazuje i uzasadnia ramy czasowe analizy oraz wyjaśnienia zastosowane metody i techniki badawcze, a także syntetycznie przedstawia strukturę pracy. Niemniej w tej części rozprawy Doktorantka nie wymienia pytań badawczych, na które będzie poszukiwana odpowiedź ani nie formułuje hipotezy pracy. Niestety razi omawianie podejść i metod badawczych przed sformułowaniem pytań badawczych i hipotezy. Wątpliwy jest sens takiej konstrukcji wstępu rozprawy, ponieważ co należy nadmienić duża część wątków zostaje jedynie zasygnalizowana (przedmiot badawczy, wyjaśnienie zastosowanych pojęć, opis wykorzystanych metod i technik badawczych, ograniczniki pracy, informacje dot. źródeł). Kwestie te zostały potem opisane w rozdziale pierwszym o charakterze teoretyczno-metodologicznym. Wartością wstępu jest natomiast wyjaśnienie zastosowania w rozprawie feminizmów, a także występujących różnic między językiem polskim a niemieckim w stosowaniu żeńskich form stanowisk i funkcji oraz trwającej w Polsce dyskusji nad rozpowszechnieniem feminizmów

Problematyka rozprawy została ujęta w czterech rozdziałach. Układ poszczególnych rozdziałów wynika z przyjętych założeń problemowych, niemniej kolejność podejmowanych rozważań budzi moje zastrzeżenia.

W pierwszym rozdziale pt. *Metodologia* Autorka dokonuje analizy podjętego zagadnienia w świetle literatury, opisuje problem badawczy wskazuje cele, pytania i hipotezy badawcze, uzasadnia metodologię oraz wyjaśnia niektóre terminy (kariera, czołowe polityczki i partie chadeckie). Zasadne byłoby już na początku rozprawy wyjaśnienie także aspektów teoretycznych dot. kariery politycznej (zamiast umieszczania tego wątku dopiero w rozdziale

II), oraz zdefiniowanie innych kluczowych dla pracy pojęć takich jak *partia polityczna* (przeniesienie wątków z rozdziału IV), *chrześcijańska demokracja* (zamiast w rozdziale IV) jak i *partia ludowa*.

Doktorantka prawidłowo i kompleksowo wyjaśnia zastosowane metody, informując że kariery czołowych polityczek chadeckich zostały zbadane w wymiarze funkcjonalnym oraz systemowym za pomocą metody pozycyjnej i monograficznej. Lektura rozprawy utwierdza mnie jednak w przekonaniu, że niezależnie od ww. metod, których zastosowanie w dysertacji dostrzegam, zasadniczą metodą badań była komparatystyka politologiczna. Warto przypomnieć, że komparatystyka koncentruje się na wskazaniu podobieństw jak i różnic badanych faktów, zjawisk i procesów. Badane obiekty muszą być porównywalne pod względem jakości, ale nie mogą być ani w pełni identyczne ani w całości odmienne. W przypadku rozprawy mgr Marleny Piotrowskiej zastosowana komparatystyka odnosi się do porównania w przestrzeni (wskazanie podobieństw lub ich braku w danym okresie czasu w ścieżkach kariery politycznej między polityczkami) oraz do porównania w czasie (wychwycenie współzależności rozwoju kariery czołowych polityczek z czterech analizowanych generacji). Pytania badawcze rozprawy dotyczą analizy podobieństw i różnic w politycznych ścieżkach kariery między wyodrębnionymi generacjami kobiet (P2), podobieństw i różnic w pierwszych krokach politycznej kariery na poziomie federalnym członkiń pochodzących z RFN i z dawnej NRD (P3). Zarówno zatem w odniesieniu do rozdziału III jak i IV wiodącą metodą jest komparatystyka. Zaskakujące jest jednak, że Autorka nie wymieniła tej metody jako kluczowej. Inną pomocniczą metodą, która została prawidłowo zastosowana przy pisaniu pracy (choć Doktorantka się do niej wprost nie odnosi) jest metoda analizy i krytyki piśmiennictwa, oznaczająca uporządkowany przegląd treści literatury przedmiotu w celu określenia własnych problemów badawczych, przy założeniu, że opis i ocena dotychczasowego stanu badań służą także wykryciu luk poznawczych. Autorka rozprawy bardzo pobieżnie uzasadniła wykorzystanie paradygmatu neofunkcjonalnego. W moim przekonaniu w pracy można byłoby położyć nacisk na zastosowanie paradygmatu racjonalnego wyboru, zwracając uwagę na zachowania uczestników procesu politycznego (czołowych członkiń chadecji) ukierunkowane na maksymalizację korzyści i realizację ich preferencji.

Doktorantka szczegółowo wyjaśnia powody odejścia od zamysłu realizacji własnych badań ilościowo-jakościowych (kwestionariusz osobowy) i pisania rozprawy przede wszystkim w oparciu o źródła wtórne (zastane). Należy docenić podjęty przez Autorkę wysiłek dotarcia do rozproszonych informacji – do wywiadów, wspomnień, notatek autobiograficznych/

biograficznych o czołowych polityczkach, w sytuacji gdy zmianie (z niezawinionych przez Autorkę przyczyn) musiała ulec pierwotna koncepcja badań empirycznych. Wartością pierwszego rozdziału klarowne i prawidłowe sformułowanie pięciu głównych pytań badawczych jak i pięciu spójnych hipotez badawczych, do których Doktorantka konsekwentnie odnosi się w dalszych częściach pracy. Prawidłowo zostało także przedstawione teoretyczne ugruntowanie badań nad elitami politycznymi wraz z uzasadnieniem zastosowania metody pozycyjnej identyfikacji elit.

W rozdziale drugim pt. *Ścieżki kariery* przedstawione zostały uwarunkowania kariery politycznej czołowych polityczek chadecji, w tym socjalizacja pierwotna, wyznanie, wykształcenie praca, rodzina. Zasadna byłaby także analiza uwarunkowań ideowych, a tym samym prześledzenie głównych założeń programowych obu ugrupowań jako istotnych determinantów wyboru partii przez polityczki. Rekomendowane byłoby, aby to w tym rozdziale pracy zostały szczegółowo omówione kluczowe funkcje partyjne (w oparciu o statuty CDU/ i CSU), a także stanowiska parlamentarne (m.in. w oparciu o regulamin Bundestagu) oraz stanowiska w rządzie federalnym (w oparciu o Ustawę Zasadniczą), które są objęte analizą. Mimo wyodrębnienia podrozdziału *Przetargi koalicyjne* Doktorantka nie dokonała analizy dotychczasowych programów koalicyjnych (w tym także tych między CDU a CSU) ani nie dotarła do informacji np. wspomnień polityków czy też artykułów prasowych dot. negocjacji koalicyjnych wokół obsady stanowisk w rządach jakie partie CDU i CSU współtworzyły w latach 1991-1994 oraz 1994-1998 i 2009-2013 z FDP oraz w latach 2005-2009, 2013-2017 i 2017-2021 z SPD. Bez tych informacji bezzasadne wydaje się pozostawienie tego podrozdziału w strukturze pracy.

W rozdziale trzecim, w którym Autorka zarysowuje tło historyczne śledząc ścieżki kariery polityczek z NRD i RFN moje wątpliwości budzi nieprecyzyjna nazwa podrozdziału: *Po II wojnie światowej szczególnie gdy kolejny podrozdział pracy nosi tytuł Polityka wobec kobiet w NRD i RFN zarys*. W tej części rozprawy rekomendowane byłoby umieszczenie w strukturze działu analizy uwarunkowań międzynarodowych polityki wobec kobiet. Zabrakło odniesień do zachodzącej europeizacji partii chadeczek oraz polityki wobec kobiet, a tym samym oceny wpływu unijnego prawa na niemiecką politykę. Wskazane byłoby w rozdziale III pracy (zgodnie z regułami metody komparatystycznej) objęcie analizą nie tylko ścieżek kariery wschodniemieckich polityczek także karier polityczek z zachodnich krajów związkowych. Ewolucję polityki CDU/CSU wobec kobiet warto byłoby wzbogacić o ocenę obecności zagadnienia równości płci w medialnej kampanii wyborczej ugrupowań/ ewolucji

znaczenia tej tematyki dla partii także w kontekście sukcesu wyborczego kandydatek (wybory do Bundestagu z lat: 1990, 1994, 1998, 2002, 2005, 2009, 2013, 2017)

Rozdział czwarty dotyczy kariery politycznej w partiach CDU/CSU, niemniej jego nazwa jest niejednoznaczna a nawet myląca, ponieważ kariera członkiń CDU/CSU zarówno w Bundestagu jak i w rządzie federalnym jest ściśle powiązana z karierą w partiach chadeckich, z zaufaniem i poparciem gremiów partyjnych. W tej części pracy Doktorantka wskazuje jak obecność innych relewantnych partii politycznych oddziałuje na szeregi partyjne chadecji, zmiany statutowe, w tym obecność kobiet w strukturach. Autorka odnosi się porównawczo do SPD oraz do Związku 90/ Zielonych. Myślę, że warto również zastanowić się jak we wschodnich krajach związkowych rywalizacja CDU z Die Linke (a przed 2007 rokiem z Linkspartei PDS) wpływała na poparcie wyborców dla chadecji / obecność kobiet w szeregach CDU

Zastrzeżenia budzi fakt występujących w pracy dygresji do okresu wykraczającego poza przyjęte ramy czasowe (np. częste odniesienia do sytuacji politycznej w RFN po wyborach w 2021 roku, w tym negocjacji koalicyjnych) oraz omawianie wątków pobocznych (m.in. innych partii np. SPD, Związek 90/ Zieloni) lub też kwestii, które sama Autorka deklaruje wyeliminować - pozycja prezydenta federalnego w systemie politycznym RFN.

W zakończeniu pracy (14 stron) się mgr Marlena Piotrowska dokonała zarówno syntetycznego podsumowania przedstawionej problematyki jak i wskazała nowe pola badawcze. Hipotezy wyjściowe zostały zestawione z wnioskami końcowymi. Nawet jeśli hipotezy nie są odkrywcze, to należy docenić wnikliwość i rzetelność nadawczą Doktorantki. Główna hipoteza badawcza została zweryfikowana pozytywnie – Autorka udowodniła, że ścieżki czołowych polityczek z CDU/CSU (60% analizowanej grupy) polegają na mozolnym liniowym awansie w strukturach partii, co dowodzi stabilności systemu RFN ale i rodzi pewne zagrożenia, na które Doktorantka zwróciła uwagę. W tej części pracy wskazane zostały kierunki przyszłych refleksji naukowych. Warto w tym miejscu zasugerować, że komparatystyczna analiza karier czołowych polityczek chadecji i socjaldemokracji - dwóch partii ludowych, które w ostatnich dekadach podejmowały ze sobą koalicyjną współpracę dostarczyłaby interesujących wniosków

IV. Ocena formalna pracy

Należy podkreślić walory edytorskie i formalne pracy, świadczące o opanowaniu przez Doktorantkę zasad pisania pracy naukowej. Rozprawa zawiera liczne tabele (łącznie 26), które niewątpliwie wzbogacają wartość opracowania, rozszerzając w niektórych aspektach treść wywodów. Zalecane byłoby jednak wyraźne odniesienie w rozważaniach do danych zawartych w tabelach, co uporządkowałoby podejmowane rozważania. Pewnym niedociągnięciem od strony technicznej jest dzielenie tabel na różne strony tekstu (przy dużych tabelach rekomendowane jest raczej przeniesienie ich do aneksu np. tabela 21 oraz 23). Warto ponadto zasugerować, że w niektórych partiach tekstu pomocne byłoby umieszczenie wykresu, obrazującego dane (np. analiza stosunku opinii publicznej do demokracji w zachodnich i wschodnich krajach związkowych) lub np. poprzez diagram zobrazowanie występującej hierarchii między organami partyjnymi w CDU jak i w CSU. Niektóre dane zawarte w tabelach warto byłoby doprecyzować np. w tabeli 22. *Wykształcenie a przewodzenie komisjom parlamentarnym* brakuje informacji, w której kadencji BT powstała dana komisja, na czele której stała członkini CDU / CSU.

Nie jest to błędem merytorycznym, ale chciałabym zwrócić uwagę, że w rozprawie naukowej jaką jest dysertacja, fragmenty tekstu nie powinny być wyróżnione (poprzez pogrubienie). Unika się tego typu środków, jedynie poprzez narrację tekstu powinna zostać zwrócona uwaga czytelnika na dane zagadnienie. Co do zasady pogrubienia stosujemy wyłącznie w tytułach poszczególnych części pracy. Ważną zasadą jest, aby powołując się pierwszy raz w publikacji naukowej na autora teorii/ publikacji wskazać zawsze pełne imię a nie tylko inicjał (np. s. 11).

Doktorantka bardzo często stosuje przypisy zarówno źródłowe, dygresyjne jak i polemiczne. Przypisy zostały poprawnie zastosowane w tzw. oxfordzkim systemie odwołań do literatury. W przypisach Doktorantka często zamieszcza dodatkowe informacje, które chociaż są poza głównym wątkiem prezentowanej analizy, to wzbogacają pracę, świadcząc o interdyscyplinarnej wiedzy mgr Marleny Piotrowskiej, wystawiając jej w tym zakresie bardzo dobre świadectwo. Warto podać w tym miejscu, iż łączna liczba przypisów jest imponująca i wynosi 742. Przypisy przygotowane są bardzo starannie.

Część informacji została umieszczona w aneksach, w tym wykresy z wynikami wyborów do Bundestagu jak i zachowania wyborcze z podziałem na zachodnie i wschodnie kraje związkowe, a także kwestionariusz osobowy oraz m.in. informacje dot. głównych

obszarów zainteresowań (polityki sektorowe) analizowanych polityczek czy też daty przystąpienia do partii. Pod koniec pracy znajduje się wykaz zastosowanych skrótów. Zabrakło jednak wykazu tabel (26), mimo, iż przecież stosunkowo licznie występują one w pracy.

Bibliografia zgromadzona i wykorzystana w rozprawie jest bardzo bogata, różnorodna i reprezentatywna dla analizowanego zagadnienia. Wykaz bibliografii obejmuje aż 56 stron (sic!) znormalizowanego druku, to ponad 1000 pozycji. Docenić należy fakt, że Doktorantka podjęła duży wysiłek dotarcia do wielu unikalnych źródeł i publikacji, koniecznych do powstania omawianego opracowania. Z uwagi na podjęta tematykę pracy w znaczącym stopniu zostały wykorzystane źródła niemieckojęzyczne, ale w bibliografii obecna jest także bogata polskojęzyczna literatura przedmiotu.

Na uwagę krytyczną zasługuje brak zastosowania logicznego i zwyczajowo przyjętego podziału źródeł na dokumenty i materiały źródłowe, prace zwarte, rozdziały w pracach zbiorowych, artykuły naukowe, źródła elektroniczne oraz pozostałe źródła. Autorka wprowadziła własną klasyfikację bibliografii na: materiały archiwalne, akty prawne, literaturę, publicystykę i źródła multimedialne. Co jest szczególnie niekorzystne w takim podziale, to fakt, że w grupie źródeł nazwanej enigmatycznie „Literatura” znalazły się oprócz monografii i rozdziałów w pracach zbiorowych także artykuły z czasopism naukowych. Niezrozumiałe jest także przyporządkowanie przez Doktorantkę niektórych źródeł do poszczególnych kategorii w bibliografii. Zarówno w materiałach archiwalnych jak i w źródłach multimedialnych obecne są m.in. protokoły ze zjazdów partyjnych CDU i CSU jak i programy partyjne oraz uchwały partyjne. Błędem ponadto jest umieszczenie w jednej kategorii jako *źródła multimedialne* zarówno programów partyjnych, statutów afiliowanych organizacji partyjnych (*Frauen-Union, Junge Union Deutschlands*) i konkluzji ze zjazdów partyjnych z wiadomościami z Instagramu, filmami HBO / Netflix, hasłami ze Słownika Duden oraz z grą planszową z rysunkami autorstwa Andrzeja Mleczki. Taka klasyfikacja w jednym dziale bibliografii źródeł o bardzo różnej randze gatunkowej budzi poważne zastrzeżenia. Ten obszerny dział w bibliografii jest mocno chaotyczny, a uporządkowanie materiału jedynie według kryterium kolejności alfabetycznej nie jest wystarczające, zresztą również pojawiające się dokumenty np. uchwały przyjmowane na zjazdach partyjnych nie występują w chronologicznej kolejności. Ważne dokumenty partyjne (programy, statuty partyjne oraz organizacji afiliowanych wytyczne, uchwały a także protokoły ze zjazdów), które z uwagi na tematykę rozprawy stanowią istotną bazę źródłową powinny znaleźć się w jednej kategorii w bibliografii. Prawidłowe uporządkowanie bibliografii jest istotnym wymogiem formalnym i ma swoje uzasadnienie. W

przypadku przygotowania publikacji do druku powinno zostać niezwłocznie naprawione, tak aby bibliografia była dostosowana do obowiązujących standardów prac naukowych.

Autorka dokonała starannej korekty edytorskiej pracy, eliminując błędy literowe, interpunkcyjne czy stylistyczne. Zastosowane skróty są w tekście prawidłowo rozwijane, nazwy niemieckojęzyczne zostały przetłumaczone na język polski. Tym bardziej chce zwrócić uwagę Doktorantki na fakt, że nazwa Zieloni jest potoczna, a pełna oficjalna nazwa ugrupowania to Związek 90/ Zieloni (niem. *Bündnis 90/Die Grünen*).

V. Uwagi końcowe i konkluzja

Autorka prezentowanej rozprawy w zdecydowanej większości – sprostала podjętemu przedsięwzięciu, zaprezentowana analiza jest kompleksowa, uniknięto rażących uogólnień i uproszczeń. Elementy analizy i syntezy przeważają nad opisem. Uwagi zawarte w recenzji odnoszące się do mankamentów i dyskusyjnych elementów dotyczących konstrukcji dysertacji czy też kolejności prezentowanych zagadnień nie umniejszają wartości pracy. Przedstawiona rozprawa dowodzi wytrwałości Autorki w prowadzeniu trudnych analiz teoretycznych i empirycznych i wskazuje na Jej potencjał twórczy. Doktorantka dowodzi swojego odczytania, drobiazgowości i cierpliwości – istotnych zalet w samodzielnym prowadzeniu pracy naukowej. Mgr Marlena Piotrowska podjęła w swojej dysertacji problem, który ma istotne znaczenie z punktu poznawczego i mieści się w zakresie tożsamościowym nauk o polityce i administracji.

Zgodnie z ustawą z dnia 18 marca 2011 roku o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 2011, nr 84, poz. 455) opowiadam się niniejszym za dopuszczeniem mgr Marleny Piotrowskiej do dalszej procedury przewodu doktorskiego.

